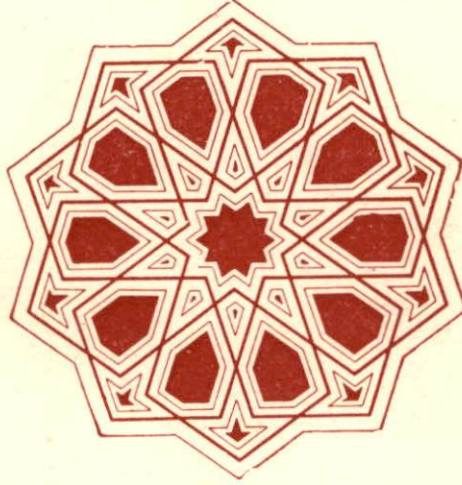

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I-II
1954

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 5 4

Şihri Polon Bağıcı

Yıl: 1954

Cilt : 3, Sayı: I-II

İLÂHIYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHIYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I-II
1954

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 5 4

İ Ç İ N D E K İ L E R

KÜRKCÜOĞLU, KEMAL EDİB : <i>Lâmiyye-i Kelâmiyye</i>	1
ATEŞ, PROF. AHMED : <i>Gazâlî'nin "Batınîlerin Belini Kıran Deliller"i. Kitâb Kavâşım al-Bâtînîya</i>	23
YURDAYDIN, DR. HÜSEYİN GAZİ : <i>Türk Sanatının Varlığını İnkâr Eden Batılı Sanat Tarihçileri</i>	55
DOĞAN, LÜTFİ (Çev.) : <i>İbni Fadlan Seyahatnamesi</i>	59
ÜLKEN, PROF. HİLMİ ZİYA : <i>Remzi Oğuz Arık</i>	81
KARAMAĞARALI, HALÛK : <i>Prof. Remzi Oğuz Arık'ın Eserleri</i>	83
ÜLKEN, PROF. HİLMİ ZİYA : <i>Yusuf Ziya Yörükân</i>	89
KUTLUAY, YAŞAR : <i>Yusuf Ziya Yörükân'ın Makaleleri</i>	93
YETKİN, PROF. SUUT KEMAL : <i>Milletlerarası V. Sanat Tenkidçileri Kongresi</i>	97
BİBLİYOGRAFYA :	
Louis Bréhier, <i>Vie et mort de Byzance</i> (Doç. Dr. Neşet Çağatay).....	101
Fehmi Ethem Karatay, <i>İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Basmalar Alfabetik Kataloğu</i> (A. Ateş).....	104
Dâ'î al-Ğazî 'Alî b. Hanzâla al-Vadâ'î, <i>Kitab simt al-ğaka'ik (fi 'ağa'id al-Ismâ'iliye)</i> (A. Ateş).....	105
Emmy Wellesz, <i>Akbar's Religious Thought Reflected in Mogul Painting</i> (Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın).....	106
Dergimiz Hakkında Aldığımız Mektuplardan Bazıları.....	108

LÂMİYYE-İ KELÂMİYYE

KEMÂL EDİB KÜRKCÜOĞLU

İslâmî Kelâm'a dair eski veya yeni; ma'rûf veya gayr-i ma'rûf; manzûm veya mensûr; yazma veya basma; mufassal veya muhtasar; şerhli veya şerhsiz; Türkçe, Arabca, Farsça ve Urduca birçok eserler vardır ki sayıları yüzleri bulur¹.

İhtisâs erbâbı üstâdlar, ana kaynaklara gitmek sûretiyle mevzû'ları derinliğine ve genişliğine tedkik etmek imkânına mâliktirler.

Biz bu yazmamızda 'Alî b. 'Uşmân^a'l-Üşiyi'l-Fergânî'nin *Emâlî*², *Bed'u'l-Emâlî*³, *Kaşidetü Yakûlü'l-'abd*⁴, *Kaşidetü'l-Hanefiyye*⁵, *Kaşidetü'l-Lâmiyye*⁶, *Lâmiyye-i Kelâmiyye*⁷ adıyla anılan ma'ruf eserini, bu 'Arabca manzûm eserin *Tâcu't-Tevârîh* sâhibi Şeyhu'l-İslâm Hoca Sa'dü'd-Dîn Efendi merhûm tarafından ya-

¹ Kaynak vasıf ve husûsiyyetini hâiz müellefât hâricindeki muahhar eserlerin çoğunu "me'hûz", "mülhem", "muhtebes" kelimeleriyle ifâde; maamâfih bunu, bir az da Şarkın tekrarlamaya mâil ilim telâkkisinin icâbı sûretinde mutâlea etmek mümkündür. Cümlesini esaslı bir elemeye, metodlu bir sıralamaya tâbi tutmak lâzımdır. Başlıcaları şu eserlerde bulunabilir:

KZ, II, s. 1142, 1157-1159, 1503;

KZ, II, s. 103, 116-117;

GAL, *Sp*, III, s. 805-807.

Mm, Fihrist kısmı, s. 93-94.

² Bkz. *MT*.

"*Emâlî*" adını alan veya adları *Emâlî* kelimesiyle başlıyan pek çok eserler vardır. Bunlar, çeşidli mevzûlara dâirdir. Bkz. *KZ*; *KZ*; *GAL*; *Mm*.

³ *GAL*, *Mm*.

⁴ *KZ*, *GAL*, *Mm*.

⁵ *GAL*, *Mm*.

⁶ *GAL*, *KZ*, *Mm*.

⁷ Bizdeki yazma bir mecmûada Muhammed b. Malkoca'nın "...aḥbâbından ba'zısının ilhâh ü ibrâmı..." üzerine "zemânedeki nice kimsenin türkiyyâta meyl ü ihtimâmı" dolayısıyla III. Sultân Murâd zamânında ve Pâdşâhın "âsitâne-i merâmında" hazırladığı Türkçe şerhinde metn-i aslı için "*Lâmiyye-i Kelâmiyye*" ta'biri kullanılmıştır; biz de bunu tercih ettik.

Mecmûanın kısaca tavsîfi şudur :

Eb'âdi: 19,5 X 12—14,4 X 7 sm.; kâğıdı: âbâdi; cildi: âdi kahverengi meşin; verak sayısı: 115.

1 b - 23 a: *Lâmiyye-i Kelâmiyye şerhi*,

23 b - 24 a: *Muhtelif kayıtlar*,

24 b - 41 a: *Şerh-i Kelimât-i 'Alî*,

41 b - 42 a: *Muhtelif kayıtlar*,

42 b - 56 a: *Hayât-i Şayyâd* risalesi,

56 b - 57 b: *Pend-nâme-i Hamdî Çelebi*,

58 a - 71 a: *Ba'zı kayıtlar*,

71 b - 75 b: *Mesâil-i Ferâiz*,

76 a : *Boş*,

76 b - 77 a: *Ba'zı kayıtlar*,

77 b - 101 b: Ak Şemsüddîn'in ve Ak Şemsüddîn evlâdının menâkibi (Ak Şemsüddîn'in torunu Zeynî b. Hamdî Çelebi'nin tilmizi Enîsî Hüseyin Efendinin eseri),

102 a - 115 b: *Muhtelif kayıtlar, şüirler*.

Yazı: Kayıtların çoğu, şüirlerin pek azı, *Şerh-i Kelimât-i 'Alî*, *Mesâil-i Ferâiz* ta'lik; diğerleri işlek ve güzelce nesih.

Yazıların hepsinin aynı elden çıktığı söylenemez.

İstinsâh tarihi: Yoktur. Kayıtlardaki ba'zı isimlerden, bir iki tarih mısraından, mecmûanın H. XII — M. XVIII. asrın ilk yarısında yazıldığı neticesini çıkarmak mümkündür.

Müstensihî: Belli değildir.

zıldığını tesbît ettiğimiz⁸ ve şimdiye kadar neşredilmemiş olduğunu sandığımız tercemesini, mezkûr *Kaşîde-i Lâmiyye*'ye muvâzî olarak *'Aķâid-i Nesefiyye*⁹ metninin özünü vermek, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye imâmları arasındaki başlıca hilâf ve ihtilâf noktalarını kısaca belirtmek¹⁰, bu sûretle de, hayatlarını İslâm İlahiyyâtına vakfeden idealist ve genç talebemizin, kendileri birer aydınlatıcı unsur olarak yetişinceye kadar, yollarını mehmâmekten aydınlatmak istiyoruz.

Çok muhterem Prof. Yûsuf Ziyâ Yörükân Beyefendi Hocamızın, Fakültemiz neşriyyâtı arasında çıkan *Tevhîd kitâbı ve 'Aķâid Risâlesi*¹¹ adlı değerli ve fâideli eserini harâretle tavsiye etmek gayesine de müteveccih bulunan şu yazımızın tek iddiâsı ilmîlikten ziyade ta'lîmîlikdir.

* * *

Yukarıda dediğimiz gibi, 'Alî b. 'Uşmân^a'l-Ûşiyî 'l-Fergânî'nin eseri olan¹² ve 569/1173 yılında kaleme alınan *Lâmiyye-i Kelâmiyye*'nin yazma nüshaları oldukça fazlâdır¹³; birçok defalar da basılmıştır¹⁴. Eserin bir kısmı matbû^ç, bir kısmı

⁸ Bahsimize mevzû olan manzûm terceme, bundan evvelki notta kısaca tavsîf edilen mecmûanın (1 b-23 a)verakları kenârına ve Malkoca oğlu şerhine âid metn beytlerinin hizâsına ince ta'likle yazılmış bulunmaktadır. Kenârda, Sa'dü'd-Dîn Efendi tercemelerinin yanlarında ismi bilinmeyen başka bir zât tarafından arkaik bir ifâde ile yapılan Türkçe başka bir manzûm terceme daha vardır. Metnin vezni ve kâfiyesi bu tercemede de aynen muhâfaza olunmuştur. 3-5 beyt müstesnâ olmak üzere Hoca'mızın tercemesi, esas metne sadâkat ve ma'nâda isâbet noktasından daha muvaffakiyetlidir. Hoca'nın biyografisinden bahseden eserlerde, ezcümle *Osmanlı müellifleri* nde bu terceme zikredilmiş değildir.

İşbu *Kasîde-i Lâmiyye*'nin başka manzûm tercemeleri de vardır. Mekteb-i Sultanî muallimlerinden Hâfız Refî' Efendi'nin *Kasîde-i Emâlî Terceme-i Manzûmesi* bu miyânda zikrolunabilir. (Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul H. 1302ŞM. 1884, 36 s.). Bu tercemede aynı vezin kullanılmışsa da mesnevî şekli tercih edilmiş, beyti beytle karşılamaktan ziyâde, müteaddid beytlerle tafsilât verme yoluna gidilmiştir. Bu terceme arasına ayrıca metnin Farsçaya olan *Necm-i Zebrekân tercemesi* alınmıştır. Vezin, bu Farsça tercemede de, aynı vezindir; kâfiye, lâmiyyeden hemziyyeye çevrilmiştir. Beytlerin altına yer yer şerh mahiyetinde manzûm veya mensûr kayıtlar ilâve edilmiştir. Elimizde kasîdenin manzûm tercemesini ve bu tercemenin şerhini muhtevî *روح النفوس — Ravhu 'n-Nufûs* isimli bir eser daha vardır. Muhammed Feyzî adını taşıyan mütercim ve şârih, her nedense kaynağı meskût geçiyor. Müellif hattı olması melhûz bulunan nüshanın yazılış tarihi 23 Muharrem 1019 (= 17-IV-1610) dur. Tercemede aynı "Mefâilün mefâilün fe'lûn" vezni ve lâm kâfiyesi kullanılmıştır.

⁹ Ehl-i Sünnet 'aķâidini ana hatlariyle ihtivâ eden bu eser çok yaygındır. Müellif, Necmü 'd-Dîn Ebû Hâfaş 'Umer 460Ş1068 de (*Mm*'ye göre 461 de) Nesef'de doğmuş, 12 Cumâza 'l-Ûlâ 537 (4/XII/1142) de Semerkand'da vefât etmiştir. Müteaddid eserleri olan bir zâttır. Dünya Kütübhânelerinde birçok yazma nüshaları olan *'Aķâid-i Nesefiyye* ile şerhleri mükerreren basılmıştır. Bkz. *GAL*, I, 584; *GAL, Sp*, I, 758; *Mm*, 1854; *KZ* II, 1145-1149. Biz, Üçüncü Devre Melâmî Kutbu Muhammed Nûru 'l-'Arab'ın (Doğumu 1228-1813 - Vefâtı 29 C. Âhir 1305/13 Mart 1888) muhtemelen İstanbul'da ve takriben Sultan A. Hmîd devrinde basılmış takrîrlerinden faydalandık. Bkz. *Şerh-i 'Aķâid*, Manzûme-i Efķâr Matbaası, 30 s.

¹⁰ Bu husûsta pek çok eser mevcûdsa da biz, Şeyh-zâde 'Abdü'r-Raĥîm'in (ba'zılarına göre şöreti Şeyhî-zâde, adı 'Abdü'r-Raĥmân'dır) *نظم الفرائد في بيان المسائل التي وقع فيها الاختلاف بين الماتريدية والاشعرية* adlı eserinin matbû nüshasından faydalandık. Mısır 1317 (1899), 60 s. Bkz. *GAL, Sp*, c. III, s. 659; *Mm*, 1170.

¹¹ Profesör Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm 'Aķâidine dair eski metinler*, Ebû-Mansûr-i Mâtürîdî'nin iki eseri: *Tevhîd Kitabı* ve *'Aķâid Risalesi*, İlahiyat Fakültesi neşriyatından No. 5, İstanbul 1953, s. 33+22.

Biz bu yazıyı hazırladığımız zaman Muhterem Hocamız sağdı ve sağlamdı. Maalesef, 5/6/1954 tarihinde vefât etti; Ankara şehir mezarlığında 124 No.lı ada, 103 No.lı parselden Hakk'a yürüdü. Şimdi hayatta olmalı ve bu yazım üzerindeki fikirlerini bildirmeli idi; bu benim için de faydalı olurdu. Tanrı'dan rahmet niyâz ederim.

¹² Müellifin terceme-i hâli, bu eseriyle şerhleri ve diğer eserleri için Bkz. *GAL, Sp* I, 764; *KZ* II, 1349; *Mm*, 499. A'da ne eserin, ne müellifinin adları geçmemektedir.

¹³ *GAL, Sp* I, 764.

¹⁴ *GAL, Sp* I, 764; *Mm* 499.

da gayr-i maṭbû' olmak üzere 30 kadar şerhi vardır¹⁵. Bunlar, esâs metnin ehemmiyet derecesini anlatmağa yeter.

Neşrettiğimiz manzûm tercemede, kasîdenin kâfiyesi ve (Türkçedeki şekliyle) vezni muhâfaza edilmiştir. Başka bir dilden aynı vezni ve kâfiyede nazmen şiir terceme etmek hiç de kolay değildir; çok defa ya ma'nâdan, ya nazmdan fedâkârlıkta bulunmak mecbûriyeti hâsıl olur. Lâkin "Hvâce-i Sulṭânî" çok az fedâkârlığa düşmüştür. Bu i'tibârla muvaffak olmuştur. Salâhiyyet ve muvaffakiyyetle kullandığı dil, o devrin, imparatorluğa hâss klâsik nazm dilidir.

Tercemenin manzûm mukaddimesinden anlaşıldığına göre devrin pâdşâhı Üçüncü Murâd, bir *Miṣâl-i Hümâyûn*'la bunu Hoca'dan istemiş, o da misâle imtisâle, aldığı emri "üç geceden az" zamanda yerine getirmiştir.

Biz burada mezkûr mukaddimeyi başa, beytlerin tercemelerini de *Lâmîyye-i Kelâmîyye* beytlerinin altlarına aldık¹⁶. Böylece de okuyucuların metne nüfûz etmelerini kolaylaştırmak istedik.

Bi-ḥamdî 'llâh ḥamd-i Zi-'l-Celâli
Verüpdür nazme zîb ile cemâli
Zihî ser-nâme-i nazm-i ilâhî
Ki ansız bir işin olmaz kemâli
Ana ḥamd eyleriz ki Rabbimizdir
Erişür bize her demde nevâli
Şalât olsun selâm ile Resûle
Ki maḥv etdi Ḥaḳ anınla dalâli
Muḥammed Muştafâ Maḥmûd ü Aḥmed
'Aleyhi 'llâhu şallâ bi-'t-tevâlî
Ola ridvân-i Raḥmân ile mesrûr
İmâmü 'l-Mürselinin şaḥb ü âli
Ve ba'd 'l-ḥamd Sa'dü'd-Dîn-i dâ'î
Bu yüzden keşf eder meknûn-i bâli
Ki bir gün Pâdşâh-i Rub'-i Meskûn
Şeref-efzâ-yi evreng-i ma'âlî
Şehensâh-i cihan Sulṭân-i 'âlem

¹⁵ Gerek metnin, gerek şerhlerinin yazma nüshalarının buldukları Kütübhâneleri, basılmış bulunanlarının basılış tarihlerini ve yerlerini bazı eksikleriyle beraber *GAL* ve *Mm*'den öğrenmek mümkündür. *GAL*'de, Medîne-i Münevvere'de Şeyḫ-ul-İslâm 'Ârif Hikmet Bey (Efendi değil) merhûm tarafından te'sis olunan Kütübhanedeki 20 ye yakın şerh gösterilmemiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhanesinin yazma eserler kısmında da birçok şerhleri vardır. Şeyḫ-ul-İslâm Hüseyin Efendinin *Telḫîsu 'l-Le'âlî fi-Şerhi 'l-Emâlî*'si bu arada zikredilebilir ki adı *GAL* de yoktur. Maamâfih bu şerhte asılda olmayan zevâid kabilinden birçok beytler vardır.

Aḥmed b. 'Abdi'r-Raḥmâni 'l-Beşiktaşî'nin *Tertîbü 'l-Le'âlî fi-Silki 'l-Emâlî* adlı eseri, *Kasîde-i Emâlî* şerhi olmayıp kavâid-i külliyye ve aḡlebiyyeye dair alfabetik bir eserdir ki Ebu'l-Ḥaseni 'l-Kerhî'nin, Ebû-Ṭâhiri 'd-Debbâs'ın, İbnü Nuceymi 'l-Mısrî'nin ayrı ayrı *Kavâ'id*; 'İlm-i Hılâf vâzii Ebû-Zeydi 'd-Debûsî'in *Te'sîsü 'n-Nazar*, 'Umære 'n-Nesefî'nin *Şevâhid* adlı eserinden derlenmiştir. (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhanesinde Râif Yelkenci kitapları arasında muvakkat 695 No.da kayıtlı bir nüshası vardır.) Yukarıda sayılan kitâblar, meşhûr *Mecellenin* mesnedlerini teşkil eder.

¹⁶ Kasîdenin 66 beytten ibâret olduğu bildirilmekte ise de (Bkz. *KZ*, *Mm*) biz müte'addid yazma ve basma nüshaları tetebbû' ederken bulduğumuz 2 beyti ilâve ettik. (Şeyḫ-ul-İslâm Hüseyin Efendinin 15. notta bahsi geçen şerhindeki uydurma beytlere itibar eylemedik.) Hoca Sa'dü'd-Dîn Efendi 67 beyt olarak terceme etmiş. Metindeki 59. beyt tercemesiz kalmış. Biz bunu Hâfiz Refî' Efendi'nin neşrinden naklettik. Muhtelif metinlerde beytlerin sıraları da değişmektedir. Kasîdeye mevzû olan meselelerin 'Aḳâid kitaplarındaki teselsülünü nazara alarak ufak tefek takdîm-te'hîrlerle neşrimizdeki sırayı ihtiyâr ettik.

Hılâfet bâğının zîb-i nihâli
 Hudâ zilli vü İslâmın penâhı
 O kim verdi cihâna i'tidâli
 Murâd ibnü Selîm ibni Süleymân
 Ki memdûd ola âfâka zilâli
 'Aceb mi yaysa na'mâsın cihâna
 Ki oldur kıadri 'âî kıadri 'âlî
 Binâ-yi müslimindir çün vücûdı
 Ola bîrûn-i ihşâ mâh u sâli
 Bu kem-ter bendesini eyleyüp yâd
 Erişdi 'anberin-bû bir Mişâli
 Revâdır ol Mişâl-i bî-mişâlin
 Ki ola rişte-i can kilik-i bâli
 Haî vü nuqtasi ol hoş kitâbın
 Meserret çihresinin haî ü hâli
 Humâyun haî-i fâl ile buyurmuş
 Ki ola terceme *Bed'u 'l-Emâli*
 Kalem aldım ele deyüp semî'nâ
 Bitirdim üçe vârmadın leyâlî
 Umarım ki nazâr-gâhında Şâhın
 Tahallî ide fi-ecli'l-mecâlî

لامية كلاميه

- يقول العبد في بدأ الامالى 1 لتوحيد بنظم كاللالي
 Bu sözle eylerem bed'-i *Emâli*
 İdüp Tevhîd için nazm-i leâlî
- الـ الخلق مولينا قديم 2 وموصوف باوصاف الكمال
 İlâh-i halk Mevlâmız kadimdir
 Anın her vaşfının vardır kemâlî
- هو الحق المدبر كل امر 3 هو الحق المقدر ذو الجلال
 Diridir ol müdebbir her bir emri
 Hem ol Hâkîdir muqâddir, var celâlî
- مرید الخير والشر القبيح 4 ولكن ليس يرضى بالخال
 Mürîd-i hayr ü şerdir, lîk râzî
 Değildir k'ide yaramaz muhâlî
- صفات الله ليست عين ذات 5 ولا غيراً سواء ذا انفصال
 Şifâtu'llâh ne 'aynidir ne gayri
 Velî zâtından olmaz infişâlî
- صفات الذات والافعال طرأ 6 قديماً مصونات الزوال
 Sifât-ı zât ü ef'âl öyle bil kim
 Kadîm-i bî-fenâdır yok zevâlî
- نسي الله شيئاً لا كالأشياء 7 وذاتاً عن جهات الست خال
 Veririz Hâkîka ism-i şey 'ü zâtu
 Cihât-i sitden ammâ zâtu hâlî

- ولبس الاسم غيراً للمسمى 8 لدى اهل البصيرة خير آل
Müsemmânın değıldir ism gayri
Başîret ehlinin budur maqâli
- وما ان جوهر ربّيّ وجسم 9 ولا كلّ وبعض ذو اشتغال
Değıldir cevher ü cism ü 'araz Hakk
Değıldir ba'z ü küll yok iştimali
- وفي الاذهان حق كون جزء 10 بلا وصف التجزى يا ابن خال
Tecezzîsiz bulunur cevher-i ferd
Budur haq, lâğvdür hâşmin cidâli
- وما القرآن مخلوقاً تعالى 11 كلام الربّ عن جنس المقال
Dime Qur'âna maḥlûk etme nisbet
Kalan aḳvâle ol 'âlî maqali
- ورب العرش فوق العرش لكن 12 بلا وصف التمكن واتصال
Ve Rabbü 'l-'Arş fevka 'l-'Arş diriz
Velâkin yok mekâna ittişâli
- وما التشبيه للرحمن وجهاً 13 فصن عن ذاك اصناف الالهالى
Nazîr ü şibh ü neddi yok Hudânın
Sakin teşbîhden ol bi-miğâli
- ولا يمضى على الديان وقت 14 و احوال و ازمان بحال
Zemân ile zemin Hallâkınnın yok
Bilin mâzî vü istikbâl ü hâli
- ومستغنٍ الهى عن نساء 15 و أولادٍ اناثٍ او رجال
Hudânın yok nisâ vü vâlideyni
Hem evlâdın inâşı vü ricâli
- كذا عن كل ذى عونٍ ونصرٍ 16 تفرّد ذو الجلال و المالى
Hudânın hâceti yokdur naşîre
'Îânet istemez yok ittikâli
- يميت الخلق قهراً ثم يمحي 17 فيجزئهم على وفق الحصال
Îmâte eyler çhyâyı cemî'an
Yine ihyâ edüp eyler suâli
- لاهل الخير جنات و نعمى 18 و للكفار ادراك النكال
Cihanda müslimûn ni'metde, küffâr
Dereklerde eder derk-i nekâli
- ولا يفنى الجحيم ولا الجنان 19 و ما اهلها اهل الانتقال
Fenâ bulmaz ebed Cennet Cehennem
Hem olmaz ehlinin hîç intikâli
- يراه المؤمنون بغير كيف 20 و ادراكٍ وضربٍ من مثال
Görürler mü'minûn Allâh'ı bî-keyf
Velî idrâk olunmaz yok miğâli
- فينسون النعم اذا رأوه 21 فيا خسران اهل الاعتزال
Görenler, Cenneti eyler ferâmûş
Görün ḥusrân-i ehl-i i'tizâli

- وما ان فعل اصلح ذواقراضِ 22 على الهادى المقدس ذى التعالى
Değildir Vâcibe işlâh vâcib
Nice isterse halk eyler fi'âli
- وفرض لازم تصديق رسل 23 واملأك كرام بالتوالى
Bize farz oldu tasdik-i melâik
Rüsülde daği yok kizb ihtimâli
- وختم الرسل بالصدر المعلى 24 نبى هاشمى ذى جمال
Nebiy-i Hâşimî Hatmu 'r-Rüsüldür
Daği mişbâhdır nûr-i cemâli
- امام الانبياء بلا اختلاف 25 وتاج الاصفياء بلا اختلال
Îmâm-i enbiyâ ser-tâc-i 'âlem
Cihanda ol giderdi ihtilâli
- وباق شرعه فى كل وقت 26 الى يوم القيامة وارتحال
Îlâ-yevmi 'l-Kiyâme şer'î bâkî
Anın dîninden olmaz dehr hâlî
- وحق امر معراج وصدق 27 فقيه نص اخبار عوال
Muhaqqak şidkdir İsrâ vü Mi'râc
Var anda naşş-i aḥbâr-i 'avâlî
- وان الانبياء لنى امان 28 على العصيان عمداً وانزال
Cemî-i enbiyâ ma'sûmlardır
Ma'âşî 'amdi yok hem in'izâlî
- وما كانت نبياً قط اثنى 29 ولا عبد وشخص ذو افعال
Müennes yâ muḥannes yâ memâlîk
Nübüvvet mülkine olmadı vâlî
- وذو القرنين لم يعرف نبياً 30 كذا اللقمان فاحذر عن جدال
Değil Luqmân u Zü 'l-Ḳarneyn ma'rûf
Nübüvvetle, sakın etme cidâlî
- وعيسى سوف يأتى ثم يتوى 31 لدجال شقى ذى خبال
İner 'İsâ semâdan şer'imizle
Şaḳî Deccâle komaz ol mecâlî
- كرامات الولى بدار دنيا 32 لها كون فهم اهل النوال
Kerâmet evliyâya mevhibetdir
Ḥudâ anlara verir bu nevâlî
- ولم يفضل ولى قط دهرأ 33 نبياً او رسولاً فى احتمال
Velî hergiz Nebiden afdal olmaz
Resûle râciḥ olmaz intihâlî
- والصديق رجحان جلى 34 على الاصحاب من غير احتمال
Ebû-Bekr afdal-i aşhâbdır bil
Gönülde kalmasın şekk ihtimâli
- وللفاروق رجحان وفضل 35 على عثمان ذى النورين عال
'Umer Fârûḳ-i Ḥaḳdır ḳadri oldu
Anın 'Uşmân-i Zi-'n-Nûreyne 'âlî

- و ذوالنورین حقاً كان خيراً 36 من الكرار في صف القتال
Yine 'Uşman mufaddaldir 'Alîden
Ki eyler münhezim şaff-i kıtâli
- وللكرار فضل بعد هذا 37 على الاصحاب طراً لا تبال
Kalan aşhâbdan afdal 'Alîdir
Bu tertîb üzre söyle, lâ-tubâli!
- وللصدیقة الرجحان فاعلم 38 على الزهراء في بعض الحلال
Peyem-ber duşteri Zehrâdan efzûn
Denir Şiddîkanin ba'zı hîşâli
- ولم یلمن یزیداً بعد موت 39 سوى المكشاران في الاغراء
Yezîde ba'de mevtin la'net etmez
Meğer ol kim ola iğrâda gâlî
- وما المقتول مقطوعاً علیه 40 بلا ريب ايا اهل المقال
Ecel kaç' eylemez kıtîl bi-lâ-şekk
Hâkıkat ehlinin budur maķâlî
- وايمان المقلد ذو اعتبار 41 لانواع الدلائل كالنصال
Kâbûl-i Hâkıdır îmân-i muķallid
Delâil var buna nâfiz nişâli
- وما عذر لذي عقل بهجهل 42 بخلاق الاسافل و الاعالی
Değildir cehl ile ma'zûn 'âkıll
Eğer çözmese gafletden 'ıķâlî
- وما ايمان شخص حال بأس 43 بمقبول لنفقد الامتثال
Değil îmân-i be's elbette maķbûl
Çü yok îmanda emre imtişâli
- وما افعال خير في حساب 44 من الايمان مفروض الوصال
Değil a'mâl-i hayr îmanda dâhîl
Egerçi farz ise anın vişâli
- ولا يقضى بكفر وارتداد 45 بهمه او بقتل و اختزال
Denilmez kâfir ü mürtedd ana kim
Zinâsı var ya kıtl ü ihtizâli
- ومن ينو ارتداداً بعد دهر 46 يصر عن دين حق ذا انسال
O kim âtîde eyler küfre niyyet
O dem dîninden eyler insilâli
- ولفظ الكفر من غير اعتقاد 47 بطوع رد دين باغتفال
O kim cehl ile tav'an söyleye küfr
Olur din reddi anın iğtifâlî
- ولا يحكم بكفر حال سكر 48 بما يهذى و يلغو بارتمجال
Olunmaz mest-i bî-temyîz ikfâr
Sayılır lâğve anın irticâlî
- وما المدوم مرئياً و شيئاً 49 لنفقه لاح في يمن الهلال
Değildir şey'ü mer'î emr-i ma'dûm
Görür mi bedr kimse nev hilâlî
- وغيران المكون لا كشيء 50 مع التكوين خذه لا كتحال

- Mükevven gayr-i tekvindir değil 'ayn
Bununla 'aynüne et iktihâli
- 51 عديم الكون فاسمع باجتدال
Muğarrerdir hudûs-i mâ-siva 'llâh
Heyûlâ yokdur etme geç hayâli
- 52 وان السحت رزق مثل حل
Halâl ile harâme biz deriz rizk
Kâbûl etmezse ger bu kıli kâlî
- 53 وفي الاجداث عن توحيد ربى
سبيلى كل شخص بالسؤال
Mağâbirde bi-emri 'llâh melekler
Ederler dîn-i medfundan suâli
- 54 ولا كفار والنفاق بعضاً
عذاب القبر من سوء الفعال
Kamu küffâra ba'z-i ehl-i fişka
'Azâb-i kabr olur yavuz fi 'âli
- 55 حساب الناس بعد البعث حق
فكونوا بالتحرز عن وبال
Hisâbu 'n-nâs ba'de 'l-ba's ħağdır
Sakın kesb etme esbâb-ı vebâli
- 56 ويعطى الكتب بعضاً نحو يمى
و بعضاً نحو ظهر والشمال
Kütüb vermekde bed' olur kiminin
Yemîni, kiminin zâhr ü şimâli
- 57 وحق وزن اعمال وجرى
على متن الصراط بلا اهتبال
'Ameller vezni ħağdır hem Şirâti
Geçer mü'minler olmaz ihtibâli
- 58 وللجنات والنيران كون
عليها مرّ احوال خوال
Bu gün mevcûddur Cennât u Nîrân
Geçüpdür andan aĥvâl-i ħavâlî
- 59 دخول الناس في الجنات فضل
من الرحمن يا اهل المعالى
Duĥûl-i nâs Cennâta keremdir
O Raĥmandan eyâ ehl-i ma'âlî
- 60 وذوالايمان لا يبق مقيماً
بشوم الذنب في دار اشتعال
Muğîm olmaz 'azâb içinde mü'min
Günchle görse dâi-i işti'âlî
- 61 ومرجوا شفاعه اهل خير
لاصحاب الكبار كالجبال
Şefâ'atle bi-izni 'llâh olur maĥv
Kebâir kılrsa pür deşt ü cibâli
- 62 وللدعوات تأثير بليغ
وقد ينفيه اصحاب الضلال
Du'ânın vâr te'sîr-i belîğî
Anı nefy eyler ol kim var dalâlî
- 63 لقد البست للتوحيد نظماً
بديع الشكل كالسحر الحلال
Geyürdüm nazm ile tevĥîde bir don
Gören görür anı sihr-i ħalâlî
- 64 يسلى القلب بالبشرى بروح
ويحى الروح كالماء الزلال

- Verir selvet beşâret gibi kâlbe
Eder ihyâ-yi rûh âb-i zülâli
- فخوضوا فيه حفظاً واعتقاداً 65 تناولوا جنس اصناف المتال
Pes anı i 'tikâd ile edin hifz
Bulasız tâ ki aşnâf-i menâli
- وكونوا عون هذا العبد دهرأ 66 بذكر الخير في حال ابتهاج
Bu 'abdi zikr-i hayr ile edin yâd
Du 'âda eyledikde ibtihâli
- لعل الله يعموه بفضل 67 ويعطيه السعادة في المآل
Ola kim 'afv ede Mevlâ günâhın
Ola mahtûm sa'd ile meâli
- وانى الحق ادعوكل وقت 68 لمن بالخير يوماً قد دعا لى
Benim her dem du 'â-yi hayrim alur
O kim bir gün baña ola du 'âli

BAZI AÇIKLAYICI NOTLAR

1. beyt — Tevhîd: Lûgatte, “bir şeyin bir olduğuna hükmetme, onu bir diye bil me”dir; hakikat ehlinin istulâhında, “Zât-i İlâhî'yi, fehimlerde tasavvur, vehim ve zihinlerde tahayyül olunan her şeyden tecrîd etme”dir. Başka bir bakımdan Tevhîd: “1—Allâh'ı rübûbiyyetle tanıma, 2—vahdâniyyetle ikrâr etme, 3— O'ndan benzerleri ve benzerliği tamamiyle nefyeyeleme” olmak üzere üç türdür.

(Ta.)

Radyo'daki dînî-ahlâkî konuşmalarımızın birinde Tevhîd'i: “Haqq'ı birleme, halk'ı birleştirme” diye izah etmiştik.

2. beyt — İlâh: Ma'bûd.
Halk: Mâ-siva 'llâh.
Evsâf-i kemâl ile mevsûf olmak: Eksilme ve zevâl bulma sıfatlarından münezzeh olmaktır. Evsâf-i kemâliyyeden mürâd, Cenâb-ı Haqq'ın zâtî, ef'âlî, sübûtî ve selbî nu'ût-i celâliyye ve sıfât-i cemâliyyesidir.
Halk (Yaratma): Mâtürîdiyye'ye nazaran, Eş'arîler hilâfına, sıfât-ı ef'âldendir. Mâtürîdiyye: “فانه تعالى كان خالقاً قبل ان يخلق الخلق” = O yüceler yücesi (Allâh), halk'ı halk etmeden evvel de Hâliq idi.” der. Halk (Yaratma) mefhûmu için Bkz. Safvet Kemâluddîn Yetkin, *Kelâmdan Tasavvufa*, İlâhiyat Fakültesi Mecmûası, 1953, sayı IV, s. 13 v.d.
4. beyt — “الحير كله بيدك والشر ليس اليك” = Hayr, bütünüyle yed-i kudretinde; şerr, sana karşı değil, yâ Rabbî!” (*Hadîş*)
Kâbih: Şerrin sıfat-i kâşifesidir.
Muḥâl: 1— «ما كان بعيداً عن الصواب عند اولى الاباب كالكفر والمعصية» ; 2— «غير المرضي» (AŞ.)
من الافعال
5. beyt — Sivâhu'daki zamîr, Zât'a râci'dir. Zamîrin muzmer oluşu, “murâ'âten li-'l-edeb ve tenzîhen li-'r-Rabb”dir. (AŞ.) Mütercim de bu nükteyi tercemede nazar-ı itibâra almıştır.

6. beyt — Zevâl: ‘Adem ve fenâ (fânî olma).
7. beyt — eş-Şey’: ما ينخبر منه —kendinden haber verilen.
Cehmiyye, Allâh’a şey’ denilemeyeceğine kâildir.
Cihât-i sitt—Altı yön: Fevķ — Üst
Taħt — Alt
Yemîn — Sağ
Yesâr — Sol
Emâm — Ön
Ĥalf — Arka.
- Müşebbihe ve Kerâmiyye, Cenâb-i Ĥaķķ’a yön isnâd ederler.
8. beyt — بصيرة: Eşyâyı idrâke yarıyan kalb nûru.
İsm’in, müsemmâ’nin gayri olmaması mes’elesini, Tefsîr’inin mukaddimesinde Beyzâvî; *Maķşadü’l-Esnâ ft-şerhi Esmâ’i’l-Ĥusnâ*’sında Gazzâlî, etraflıca izah etmiş bulunmaktadırlar.
9. beyt — Eskiler, Cevher’i: «الجزء المتجز الذي لا يتجزى»; Cism’i: «هو المتجز المركب من جزئين»
«اسم لجزء يتركب الكل منه ومن غيره» diye tarif ederler.
(AŞ.)
10. beyt — Ĥaķķ: “sâbit” mânâsınadır.
(= خالى) : Ey dayı (=dayım) oğlu, denmesi okuyucuya yakınlık ifade etmektedir.
11. beyt — İmâm-ı Aĥmed b. Ĥanbel’e biri, “şarap içenin ardında namaz kılayım mı?” demiş, “Ĥur’ân maĥlûktur, diyenin ardında namaz kılmam” cevabını vermiş.
(AŞ.)
12. beyt — Rabbü ’l-‘Arş: “Ĥâlîķu ’l-‘Aış, mâlikü ’l-‘Arş” takdîrindedir. İzâfet, Rabbü ’l-Beyt terkîbinde olduğu gibi şereflendirme gayesiyledir.
«الرحمن على العرش استوى» âyet-i kerîmesi (XX. Tâhâ sûresi, 5. âyet) münâsebetiyle İmâm-i Mâlik, “istivâ’ malûm, nasıl olduğu meĥûldür.” demiş. Burada Kerâmiyye, Cehmiyye, Mücessime reddedilmektedir.
13. beyt — “Ahâlî”den murâd, sünnet-i nebeviyyeye sâlik ve cemâat-i ictihâdiyyeye dâhil olan zümredir.
Raĥmân, Allâh’a muĥtaşş bir sıfat ismidir; Allâh kelimesi gibi, gayr için izâfetsiz istimâl olunmaz.
14. beyt — Deyyân: Dîn’den me’hûzdur. Buĥârî’nin «ولانتفع الشفاعة عنده الا من اذن له» âyetine (XX. Tâhâ sûresi 109. âyet) müteallik bâbda izâhına nazaran Esmâ-yi ilâhiyyedendir.
Vaķt ve zamân, hemen hemen müterâdif ise de nâzım, birincisinde mu’ayyenlik, ikincisinde gayr-i mu’ayyenlik kasdetmiştir.
15. beyt — Bu beyt : Hz. Meryem’e zevcelik, Hz. ‘İsâ’a oğulluk izâfe ve isnâd eden Naşârâ’yı; Melâikeye Allâh’ın kızları diyen Mekke müşriklerini reddeder. AŞ. birinci mısra, «وقل ربى المنزه عن نساء» şeklinde olsaydı, daha musîb olurdu, demektedir.
17. beyt — İmâte: İcâbât-i celâliyyeden,
İhyâ: tecelliyyât-ı cemâliyyedendir.
Bazı nüshalarda «قها» yerine «طرا» kelimesi görülmüştür.
«يمتتهم جميعاً عند النفخة الاولى ثم يحييهم جميعاً عند النفخة الثانية وما بينهما اربعون يوماً حينئذ يقول الله لمن الملك اليوم فلا يجيبه احد فيجيب بذاته تعالى بقوله لله الواحد القهار»

Bu beytte, ba‘şe, haşre, neşre, cezâya delâlet vardır. (AŞ.)

(AŞ.) “على طريق الاجمال بغير ظلم = على وفق الحصال”

18. beyt — ادراك kelimesini idrâk veya edrâk okumak mümkündür. Hoca merhûm, ikincisini tercîh etmiştir. ادراك — Edrâk: «ان المناقبين في الدرك الاسفل» «درك — âyet-i kerîmesinde (IV. Nisâ’ sûresi, 144. âyet) geçen من النار» — derek kelimesinin cem’idir.

19. beyt — Bazı nüshalarda 2. mısırâ ‘وما اهلوهما اهل انتقال’ sûretindedir.

20. beyt — Hazret-i Peygamber, «للذين احسنوا الحسنى وزيادة» âyet-i kerîmesindeki (X. Yûnus sûresi, 26. âyet) الحسنى yı Cennetle, زيادة yı rü’yet-i ilâhiyye ile tefsîr buyurmuştur.

21. beyt — Mu‘tezile, “انه يرى ولا يرى” — İnnahu yerâ ve lâ-yürâ: Allâh görür, görülmez” der.

Ehl-i sünnet, onlar için “ولو دخلوا الجنة يكونون محروماً من الرؤية الجلالية” — Cen-
net’e güseler bile rü’yet-i celâliyeden mahrûm olurlar.” demişlerdir.

23. beyt — Resûl kelimesi beyte, mutlak mânâsiyle alınmıştır. Yoksa, Resûlü tasdik edip Nebiyyi tasdik etmemek vârid değildir.

Melek: Cism-i lâtif-i nûrânîdir. Ne, Vâridât sâhibinin zu‘mettiği gibi, kuvâ-yi unsuriyye ve felekiyyedir; ne de ba‘zı mutasavvifin kâil olduğu gibi, mücerred kudret ve kuvvet-i ilâhiyyedir. Meleklerle îmân: şurût-i îmâniyye, kuyûd-i ikâniyye, ‘uhûd-i irfâniyye, nûsûs-i Kur‘âniyye cümlesindedir. Münkirlere izhâr-i delâil zımında te’vîl yoluyla berâhîn-i ‘akliyye serdi, rûhun başderdidir. Melek, mahz-i kudret ve kuvvet addedilemez. Kudret-i hakîkiyye ve kuvvet-i hakkiyye Kâdir-i muktedir ve Kaviyy-i ‘Azîz’e muzâftır. Onun ne ‘aynidir, ne gayridir. Halbuki melek, O’nun ‘ayni değildir, ancak ve ancak gayridir. Gayre ‘ayniyyet izâfesi ise şirktir, yani, ebedî çirktir. Sûretü ‘l-‘Kâdr’de “تنزل الملكة” buyuruluyor. Bu, Melâike’nin seyyâliyyet-i gaybiyye, cevvaliyyet-i sîriyye ile emr-i inzâl’i yerine getirdiğine, fi‘l-i tenezzül’ü ifâ ettiğine delîldir. İnzâl ve tenezzül, harekî bir mâhiyyet arzeder. Müeyyidi, Sûretü ‘n-Nahl’deki “تنزل الملكة” dir (2. âyet); Sûretü ‘l-Enbiyâ’da melekler için “عباد مكرهون” deniliyor. (26. âyet) ‘İbâda, mecâzen olsa dahi kuvvet, kudret denemez. Bakara (30, 31.), A‘râf (11.) Sûrelerinde melâike, hitâb-i ilâhîye muhâtab oluyorlar. Kudret-i rebbâniyye’nin, muhâtab-i Kâdir-i Kayyûm olması vârid değildir. İsrâ’ (61.), Tâhâ (116) Şâd (71.) Sûreleri bunu teyîd ediyor. En‘âm Sûresinde (60.) melâike “hafaze” sûretinde tavsîf buyuruluyor. Kâf Sûresindeki “عن اليمين وعن الشمال قعيد” (17. âyeti gayet vâzihtir. Âl-i ‘İmrân Sûresinin, Bedr gazâsında üçbin meleğin imdâda geldiği yolundaki şahâdeti malûm. (123, 124.) Sûretü ‘l-Fâtir (1.)de melâike-i kirâm “اولى اجنحة مثنى وثلاث ورباع — ikişer, üçer, dörder kanadlı” diye anlatılıyor. Bütün bunlar, kâfi ve vâfi delîldir. (Bir zâta verilen notlardan)
Bazı nüshalarda بالتوالى yerine بالتوالى var. 32. beytte وَاوَالٍ geçtiğine göre بالتوالى olmalı.

24. beyt — Sadr: bir şeyin evveli mânâsına da gelir. Bu tabîrle, Hz. Peygamber’in, resûllerin şuhûden âhiri olduğu gibi, vücûden de evveli olduğuna îmâ edilmiştir. Zâten, “كنت نبياً وآدم بين الماء والطين” — Âdem, henüz su ile balçık arasında iken, ben Nebiyy idim” hadîsi de bunu müeyyiddir.

- Hazret-i Peygamber için, Zû-cemâl denilmesi, “وما ارسلناك الا رحمةً للعالمين” âyet-i kerîmesi (XXI. Enbiya’ sûresi, 107. âyet) delâletiyle “نبى الرحمة” olmasındandır.
- “ختم الرسل” tabîri, “ولكن رسول الله وخاتم النبيين” âyetiyle (XXXIII. Ahzâb sûresi, 40. âyet) “وختم بى النبوة”, “لا نبى بعدى” hadîslerine işârettir.
25. beyt — “امام الانبياء” tâbirinde Hazret-i Peygamber’in Mi‘râc gecesinde Mes-cid-i Akşâ’da veya semâda ervâh-i enbiyâya imâmet ettiğine, yahud ukbâda enbiyâya takaddüm eyliyeceğine işâret vardır.
- “اصفياء: Evliyâdan başka, şühedâ, erbâb-i takvâ, gerçek ulemâ ve ‘urefâyâ da şâmindir.
26. beyt — İslâm inancına göre Dîn-i Ahmedî, nâsihtir, Kıyâm’a kadar gayr-i mensûhtur. “Fî-küllü vaktin” kaydinde, neshi inkâr eden Cehmiyyeye cevâb vardır.
- Mi‘râc: Hâkîkat-i Ahmediyye’nin mâddeden ma‘nâyâ taşması, zemân ve mekân sınırını aşmasıdır, denilebilir.
28. beyt — Cumhûr, enbiyânın yalnız ‘amden değil, sehven de ‘isyândan emânde olduğuna kâildir. (Ebû-İshâk, Şehristânî, Kâzî ‘ÿyâz, Sübkî). “el-Enbiyâ’u ma ‘şûmûn^a va ‘l-evliyâ’u mahfûzûn” denmiştir. Bu itibârla enbiyâ kayd-i in ‘izâlden berî, evliyâ ise selb-i velâyetten gayr-i emîndir.
29. beyt — Sa ‘dü’ d-Dîn Efendi, “zu-‘fti ‘âl”i: “muhanneş” diye terceme etmiş. İfti ‘al’e: sıhr, kızb mânâsı verenler de var. (AŞ.)
33. beyt — Bkz. Kemâl Edîb Kürkcüoğlu, *Tasavvufa dâir*, İlahiyat Fakültesi Mecmûası, sayı IV, 1953, s. 36.
37. beyt — لا تبال yerine AŞ.’de لا تقابل (= لا تكبر) : böbürlenme!
39. beyt — Bazı metinlerde ولم نلعن
40. beyt — MT’de 2. mısra’ الضلال سوى ذا عند اصحاب الضلال şeklinde dir.
41. beyt — Mâtürîdiyye’nin, mukallidin îmânına i‘tibâr etme husûsunda gösterdiği müsâmehâ, dînde yüsr ifâde eder. (Bu mevzûda hazırladığımız bir yazı bitmek üzeredir) Taklîd, burada taḥkîk’in zıddı olmakla beraber, ihlâs-i tâmm ve teslîmiyyet-i kâmile ile müterâfik bulunmak lâzımdır.
42. beyt — Meleklerle şehvetsiz ‘aql; behîmelere ‘aqlsız şehvet; Âdemoğullarına da hem ‘aql, hem şehvet verildi. Şehveti ‘aklına galebe eden behîmiyyete, ‘aklı şehvetine üst gelen de melekîyyete yaklaştı. (AŞ.)
- Vahdâniyyet-i ilâhiyyeye delâlet eden âyât-i rabbâniyye üçtür: 1) Âyât-i Qur‘âniyye, 2) Âyât-i enfüsiyye, 3) Âyât-i âfâkiyye.
43. beyt — Hâl-i be’s; hayâtтан ye’s hâlidir ki sekerât ânıdır.
44. beyt — Bazı muḥakkikîn, ef‘âl-i hayrin îmân-i kâmile dâhil olduğuna kâildir.
45. beyt — İhtizâl: Gayrin mâlini alma veya çalma.
47. beyt — Bâ’-i cârre: “tav”de ma‘iyyet, “iğtifâl”de sebebiyyet içindir.
48. beyt — “السكران هو الذى لا يعرف الرجل من المرأة عند ابى حنيفة” — Ebû-Hanîfe’ye göre sarhoş, erkeği kadından ayırd edemeyecek derecede içmiş olandır. (AŞ.)
49. beyt — Fikḥ: fehm; Faḥîh: fehîm.
52. beyt — Maḳâl: ḳavl veya maḳûl.
- Ḳâlîn: Buğz ve adâvet eden.
53. beyt — Şehîdlerin, t̂â‘ûna, koleraya uğrıyanların kabirde suâlden istisnâ edileceklerine dâir bazı hadîşler vardır.

54. beyt — Bazı metinlerde, بعضاً yerine بعضاً ise de bizce yanlıştır. Fi‘âl şerr için; Fe‘âl hayr için kullanılır.
57. beyt — İhtibâl: yalan, dolan.
58. beyt — Ahvâl: hâl veya havl’in cem‘idir.
59. beyt — Bazı nüshalarda المالی yerine الاهالی denmiştir. Hoca merhumun tercemesinde bu beyt yoktur. Nazmını biz ilâve ettik.
60. beyt — الاشتغال kelimesi yerine bazı nüshalarda الاشتغال denilmiştir. Havâlî: hâlî veya hâliye’nin cem‘idir.
64. beyt — Rûhu mevt-i cehlîden diriltlen ‘ilm’dir. (AŞ.)

Kasîde, vezn i‘tibâriyle Baħr-i Vâfir’ dendir. Ma‘lûmdur ki bu Baħr’in vezni, 1. ve 2. mısra‘larda üçerden cem‘an her beytte 6 şar Müfâ‘aletün (. . . -)den tereküb eder. Lâkin, esâsen Türk, Fars, ve Urdu nazmlarında bulunmayan bu şekil, ‘Arabcada da tâm olarak kullanılmaz. Kaṭf (İstilâhtır; erbâbınca ma‘lûmdur) yoluyla

Müfâ‘aletün/Müfâ‘aletün/Fa‘ülün
Müfâ‘aletün/Müfâ‘aletün/Fa‘ülü
(. . . -/. . . -/. . . -)
(. . . -/. . . -/. . . -)

şeklini alır¹⁷. ‘Arûz ve zarblerindeki değişiklikler dolayısıyla Kasîdenin mısra‘larının çoğu “Mefâ‘ilün/Mefâ‘ilün/Fa‘ülün=Fa‘ülü (. . -/. . -/. . - = . . .)” veznine inkilâb etmiştir. Bu vezn, bölümlerinde hiç bir tahavvüle uğramaksızın Türkçe, Farsça ve Urduca şiirlerde de kullanılır. Bununla beraber :

III. beytin 1. ve 2.; VIII., X., XII. beytlerin 2.; XIX., XX., XXI. beytlerin 1.; XXII., XXV. beytlerin 1. ve 2.; XXVI. beytin 2.; XXVIII., XXXII. beytlerin 1.; XLI. beytin 1. ve 2.; XLII. beytin 2.; L. beytin 1.; LV., LVII. beytlerin 2.; LXI. beytin 1. ve 2.; LXVII. beytin 2. mısra‘larında vezn Mefâ‘ilün/Müfâ‘aletün/Fa‘ülün (. . -/. . -/. . -); XVI. beytin 2.; XLVIII. ve LXII beytlerin 1. mısra‘alarında da Müfâ‘aletün/Mefâ‘ilün/Fa‘ülün (. . . -/. . -/. . -) şeklindedir. Maamâfih. Kasîdemizde vezn zarûretiyle ba‘zı i‘râb fedâkârlıklarında da bulunulmuştur: VIII. beytin 1. mısra‘ında “ke‘l-eşyâ” — كلالشياء” kelimesinde “eşyâ — اشياء”nın¹⁸; XIX. beytin 2. mısra‘ında “ehl—اهل”in başlarındaki hemzelerin hemze-i vasl olması gibi.

Tedkîkenden anlaşılacağı ve yukarıda da kaydedilmiş bulunduğu vechile işbu *Lâmiyye-i Kelâmiyye*, İslâm âleminde münteşir bulunan Mâtürîdiyye ‘akâ’idini câmi‘dir. Bu ‘Akâ‘id, ‘Umer b. Muħammedi’n-Nesefî’nin, müteaddid şerhleri, tercemeleri bulunan *el-‘Akâ‘idü’n-Nesefiyye*’sinde de cem‘ olunmuştur. Mevzû’un, genç okuyucular tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için mezkûr eserin muhtevâsını aşağıda telhîs etmeyi fâideli ve lüzûmlu gördük¹⁹ :

“Hakḳ ehli, Sofestâiyye zümresinin ‘aksine olarak, “Eşânın haḳâyiki sâbittir; değişmez” dedi.

Halk için ‘ilm vâsıtaları (esbâbı) üçtür:

Esen hâsseler (Havâss-i Selîme),

¹⁷ Ed.

¹⁸ Pek çok yazma ve basma nüshalarda böyle ise de AŞ de, bu kelimenin bazı nüshalarda “كاشياء — ke-eşyâ’s” veya “كشيء — ke-şey’in” sûretinde görüldüğü kaydedilmektedir.

¹⁹ Bkz. Not. 9.

Doğru haber (Haber-i şâdik),

'Akl.

Hâsseler beştir :

İşitmek, görmek, koku almak, tadmak, dokunup yoklamak.

Bu hâsselerin herbiri, ne içinse onu yapar.

Haber iki nev'a ayrılır: Biri *Mütevâtir haber*'dir ki yalan üzerine uyuşmaları düşünlümiyen bir yığınım sözlerine dayanır; geçen zamanlarda gelip göçmüş meliklerle uzak ülkeleri bilmek gibi ki zarûrî 'ilmi gerektirir.

İkincisi mu'cize ile te'yîd edilmiş *Yalavaç* (Resûl) *haberi*'dir ki istidlâlî 'ilmi gerektirir. İstidlâlîle sübût bulan 'ilm, yakın ve sübût husûlû husûsunda, zarûrî 'ilm gibidir. 'Akl'a gelince o da (esen hâsseler, doğru haber gibi), 'ilm vâsıtasıdır.

Her şeyin, kendi bölüntüsünden (cüz'ünden) daha büyük olduğunu bilmek gibi delilsiz sâbit olan 'ilm, zarûrî; istidlâl ile sübût bulan 'ilm ise iktisâbîdir. *Haqq* ehli katında ilhâm (kalbî sünûhât), bir şeyin sahîh tanınmasına sebep teşkil etmez.

Bütün bölüntüleriyle 'âlem, sonradan olmadır. O hâlde, 'âlem *a'yân* ve *a'raz*'dir. *A'yân*: zâtiyle kâim olan şeydir. Ya mürekkebe olur ki *cism*'dir; yahut cevher gibi gayr-i mürekkebe olur ki, *bölünmez bölüntü* (cüz'-i lâ-yetecezzâ)dür.

A'raz: renkler, (kımıldama, durma; birleşme, ayrılma'dan ibâret) kevn'ler (ekvân), tadlar, kokular . . . gibi kendi zâtiyle kâim olmayan, cisimlerde ve cevherlerde hudûs bulan şeydir.

'Âlemi ihdâş eden o Vâhid, Kâdim, Hayy, Kâdir, 'Alîm, Semî', Başîr, Şâ'î ve Mürîd olan Allâh, ne 'araz'dır, ne cism'dir, ne cevherdir, ne muşavverdir, ne maḥdûddur, ne ma'dûddur, ne bölümlenendir, ne bölünendir, ne cism ile cevherden terekküb edendir, ne tükentiye uğrıyandır; mâhiyyetle, keyfiyyetle vâf olunmaz. Ne mekânda yerleşir; ne üzerine zamân aşar. Bir şey O'na benzemez; 'ilminden ve kudretinden dışarıda bir şey kalmaz.

Zâtiyle kâim ezeli sıfatları vardır ki ne özdür, ne özgedir. Bu sıfatlar: 'ilm'dir, hayâtür, kudret ve kuvvet'tir, sem'dir, başarı'dır, irâde ve meşîet'tir, fi'l'dir, yaratma'dır, rizk verme'dir, kelâm'dır. O, kelâmle mütekellimdir. *Haqq*'ın ezeli sıfatı olan kelâm, harf ve ses cinsinden değildir. Susmağa ve konuşmamağa mübâyindir. Allâh, o sıfatla mütekellimdir; emredici, nehyedici, ve haber vericidir. *Kur'ân*, Allâh kelâmıdır; maḥlûk değildir. O, mushaflarımızda yazılı, kalblerimizde saklıdır; dillerimizle okunmuş, içlerine hulûl etmeksizin kulaklarımızla dinlenmiştir.

Tevkîn, Allâh'ın ezeli sıfatıdır; Allâh'ın, 'âlemi ve var olma vaktinde, bölüntülerinden her birini var etmesidir. Tekvîn bize göre ²⁰ mükevven'in gayridir.

Allâh'ı görmek, 'aqlen câiz, naql'ce vâcibdir. Mü'minlerin. Öte-dünyâda Allâh'ı görmeleri gerektiğine dâir sem'î delil vâid oldu. Allâh, mekânda olmaksızın, karışından yönelmeksizin, ışıntı ulaşımsızın; onunla, gören arasında bir mesâfe husûle gelmeksizin, görülür.

Allâh, kulların küfr ve îmân, tâ'at ve işyân cümlesinden olan fi'llerinin yaratıcısıdır. O fi'ller, Allâh'ın irâdesiyle, meşîetiyle, hükmiyle, kazâsiyle ve takdîriyledir. Kulların, (yapmaları hâlinde) şevâb alacakları, 'azâb görecekları birtakım ihtiyârî fi'leri vardır. İyi olanları Allâh'ın rizâsiyledir; çirkin olanları ise rizâsiyle değildir. Kulun güç yetirmesi fi'l ileldir; o da kudretin, kendisiyle fi'l husûle gelen hakikatidir. Güç yetirme adı alması, 'uzuvların, âletlerin, vâsıtaların (sebeplerin) selimliğine

²⁰ Mâtürîdiyye.

meşrûttur. Teklîfin sahîhliği bu güç yetmeye dayanır. Kula, kaldıramıyacağı şey teklîf olunmaz. İnsânın dövmesi 'akabinde dövülende husûle gelen ağrıma, kırması 'akabinde sırcada vuķûa gelen kırılma ve buna benzer her şey Allâh'ın mahlûkudur. Ağrıma ve kırılma...nın yaratılmasında kulun sun'ı yoktur. Öldürülen, kendi ece-liyle ölüdür. Ölü ile kâim olan ölüm, Allâh'ın mahlûkudur. Ecel, tektir. Başka çâre olmadığı takdirde harâmdan, açlık geçinciye kadar yemek hâlâldir. İster hâlâl olsun, ister harâm olsun, herkes kendi rızkını elde eder. İnsânın, başkasının rızkını yemesi tasavvur olunmaz. Allâh, istediğini dalâlete, istediğini hidâyete ulaştırır; olan, kula uygun düşendir. Bu, Allâh üzerine vâcib değildir. Ba'zı kâfirler ve ba'zi 'âmî mü'minler için kabir 'âzabı, kabirde tâ'at ehlinin ni'mete mazhariyyeti, yine kabirde her ölüden suâl sorulması sem'î delillerle sâbittir. Ba's haktır. Vezn haktır. Şevâb ve günâhın yazılması haktır. Süâl haktır. Havz haktır. Şirât haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Cennet ve Cehennem, mevcûddurlar, bâkîdirler, fenâ bulmazlar; içindekiler de fenâ bulmazlar. Büyük günâh, mü'min kulu îmândan çıkarıp küfre sokmaz. Allâh, kendine şirk koşanı yarlıgamaz. İstedığinin şirkten başka suçunu yarlıgar. Harâmı hâlâl saymak kabîlinden olmadıkça küçük günâhı üzerine 'ikâb; büyük günâhtan 'afv, olabilir. Harâmı hâlâl saymak küfrdür. Resûllerin, Allâh'ın hayırlı kullarının büyük günâh işliyenler hakkında şefâ'at etmeleri sâbittir. Mü'minlerden, büyük günâh işliyenler, ebediyen Cehennemde kalmazlar. İmân, Allâh'tan geleni tasdik ve onu ikrârdan 'ibârettir. 'Ameller, hadd-i zâtında artıp eksilir; imân, ne artar, ne eksilir. İmân ve İslâm birdir. Kuldan tasdik ve ikrâr bulununca, onun ben seksiz mü'minim, demesi doğrudur.

Gönengin (Sa'id'in (kara-yazılı) şakî; kara-yazılının gönengin olduğu olur. Değiştirme (Tağyîr), gönenginliğe erdirme, kara-yazılılığa düşürmenin gayrinde, gönenginlik ve kara-yazılılık üzerine cereyan eder; her ikisi (gönenginliğe erdirme, kara-yazılılığa düşürme)de Allâh'ın sıfatlarıdır. Allâh'ın zâtı ve sıfatları değişmez.

Resûl göndermede hikmet vardır. Allâh, seksiz, insândan insâna elçiler yolladı; dîn ve dünya işlerinden muhtâc olduklarını insânlara açıkladı. Kendilerini, 'âdetleri bozucu mu 'cizelerle te'yîd etti. Yalavaçların evveli Hz. Âdem, sonuncuları da Hz. Muhammed'dir. Her ikisine de selâm olsun! Ba'zı hadîşlerde sayıları rivâyet olundu. Yaraşık olan, adlandırmada sayıya bağlamamaktır. Şübhe yok ki Allâh, (Hazret-i Peygambere) "Onlardan, sana kıssalarını anlattığımız ve kıssalarını anlatmadığımız zâtlar vardır" buyurdu. Onlardan olmyanları onlara katma, onlardan olanları onlardan saymama mülâhazasıyla sayı söylemede güven yoktur. Hepsî Allâh'tan haber getirip emir tebliğ ediciler, doğru söyleyip öğüt ve ricilerdir. Yalavaçların efdali Hazret-i Muhammed'dir. Melekler, Allâh'ın, emriyle iş görücü kullarıdır. Ne erkek, ne dişi diye vasfolunmazlar. Allâh'ın, peygamberlerine indirdiği, içlerinde kendi emrini, nehyini, va'dini, va'idini belirttiği kitâbları vardır.

Hazret-i Peygamber'in, uyanıklık hâlinde kendi karaltısıyla göğe, sonra da Allâh'ın dilediği yücelikler âlemine ağması (mi'râc'ı) haktır.

Evliyânın kerâmetleri haktır. Az müddette uzak mesâfenin kat' olunması; hâcet hâlinde, yiyecek, içecek ve giyecek şeylerin belirmesi; su üzerinde ve havâde yürünmesi; taşın, ağacın söz söylemesi; yahud daha başka şeylerin vuķû' bulması cümlesinden kerâmetler, 'âdeti bozma yoluyla zühûra gelir. Velînin gösterdiği kerâmet, imân ettiği resûlün mu'cizesidir. Diyânetinde muhiķķ olmadıkça velî kerâmet gösteremez. Velînin diyâneti, kendi resûlünün risâletinin hakkolduğunu ikrârdır.

Yalavaçlardan sonra insânların afdali Ebû-Bekr'îni 'ş-Şiddîķ, sonra 'Umer'e'l-Fârûķ, sonra 'Usmân'e Zi-'n-Nüreyn, sonra da 'Alî'dir. Kendilerinden Allâh râzı olsun! Halîfelikleri de bu tertîb üzere 30 yıldır. Bundan sonrası pâdşâhlık ve beğliktir. Müs-

lümânlarla kendilerine müteâllik hükümleri tenfîz edecek, şer'î hadleri yerine getirecek, Cumu'a ve Bayram namazlarını kıldırarak (veya kıldırtacak), kullar arasında vuķû'a gelen münâza'aları kesecek, huķûka müteallik tanıklakları kabûl edecek, velîleri olmıyan küçükleri evlendirecek, ganîmetleri üleştirecek bir öncü (imâm) lâzımdır. Gerekir ki imâm olan zât görünür ola; ne gizlenir, ne gözlenir olmıya. İmâm Kureyş'den olur, başkalarından olamaz ²¹. İmâmet, Benî-Hâşim'e ve Hazret-i 'Alî evlâdına mahsûs ve münhasır olmaz ²². İmâmın, zamânı insânlarının efdali olması da lâzımgelmez. Ancak, ahkâmı yerine getirmeğe, İslâm dîninin hadlerini korumağa ve mazlûmun hakkını zâlimden almağa muktedir olmalıdır. Fâşık diye, zâlim diye 'azlolunmaz ²³.

Her tâ'at ve fücûr ehlinin ardında namaz câiz olur. Her tâ'at ve fücûr ehlinin cenâze namazını kılarız.

(Eshâbı, ancak hayr ile anarız. 'Aşere-i mübeşşere'nin (Hz. Hz. Ebû-Bekr, 'Umer, 'Uşmân, 'Alî, 'Abdü'r Rahmân, Talha, Zübeyr, Sa'd, Sa'id Ebû.'Ubeyde'nin), sağlıklarında Cennetle müjdelendiklerini biliriz. Gerek yolcu olma, gerek bulunulan yerde kalma hâlinde çedik üzerine mesh olunur. Hurma şırası (sarhoşluk vermezse) harâm değildir.

Velî, yalavaçlar derecesine erişemez. Kul, kendinden emr ve nehyin artık düşeceği bir dereceye ulaşamaz. ²⁴

Naşşlar, dış ma'nalarına göre tefsîr olunur. Bunlardan dönüp bâtnîlerin iddi'â ettikleri ma'nalara yönelme ilhâddır, küfrdür. Naşşları redd, küfrdür. Ma'siyeti hâlâl sayma küfrdür. Allâh'tan umut kesme küfrdür. Allâh'tan emân almış görünme küfrdür. Gaybden verdiği her haber dolayısıyla kâhini tasdik etme küfrdür. Ma'dûm olan, bir şey değildir.

Dirilerin ölümler için du'â etmelerinde, sadaķa vermelerinde, berikilere fâide vardır. Allâh, du'âlara icâbet eder; hâcetleri giderir. Deccâl'in, Dâbbetü 'l-Arz'ın zuhûru, Ye'cûc ve Me'cûc'un hurûcu, Güneşin batıdan tulû'u.. cümlesinden eşrât-i sâ'ate (kıyâmet 'âlâmetlerine) dâir Hazret-i Peygamber'in, verdiği haber hakır.

Müctehid ²⁵ olur ki yanılır, olur ki isâbet eder.

İnsânların peygamberi meleklerinkinden, meleklerinki de 'umûmiyyetle insânlardan, 'umûmiyyetle insânlarsa 'umûmiyyetle meleklerden üstündür.

Şalât ve selâm, Efendimiz Muhammed Muştafâ'ya, O'nun yakınlarına ve dostlarına!"

***

^{21,22} İmâmet'in Kureyş'e inhisâr ettirilmesi keyfiyetini, Benî-Hâşim'e ve Hazret-i 'Alî evlâdına tahsîs olunmamasından da anlaşılacağı vechile, 'Aķâid'in yazıldığı zamanın ve muhîtin siyasî icâblarıyla izâh etmek mümkündür. "ان اكرمكم عندالله اتقاكم — İnne ekremeküm 'inde 'llâhi etķāküm" (XLIX. Hucurât sûresi, 13. (âyet) diyen, türlü türlü kavimlere kucak açan dînin ve bu cihan-şümûl dîni teblîğ buyuran zâtın, devlet reisliği demek olan imâmeti, kendi kavmi olsa bile Kureyş'e tahsîs etmiyeceği ve imâmet asırlardan beri Kureyş'den olmıyanlarda bulunduğuna nazaran vâkıâtın "Nebiy-i sâdik"ı aslâ tekzib eylemiyeceği şüphesizdir.

²³ İşte uzak mâzîde İslâm âlemini perişân eden âmillerden biri!

²⁴ "واعبد ربك حتى يأتيك اليقين — Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!" (XV. Hicr sûresi, 99.) âyetindeki "yakîn"i birçok müfessirler ölümle izâh ederler. Nitekim âyetin muhâtab-ı aslîsi, ölünceye kadar ibâdetten, 'abdiyyetten, 'ubüdiyyetten fâriğ olmamıştır. Erbâb-i te'vîlden bazılarının bu bâbdaki kavilleri 'aķlen ve naķlen muteber değildir.

²⁵ Müctehid: "Bir hükmi-i şer'î-i zannîye ulaşma hususunda mâddî ve ma'nevî olanca gücünü bezleden fikh ehli" ne derler. " (صواب) Şavâba delâlet eden emmâre ile savâbı taleb eden" diye de tarif olunabilir. Gazzâlî ve Âmidî, ictihâdın tarifinde fakîh kaydini zikretmezler. Bu hususta derli toplu malûmâtı İzmirli İsmail Hakkı Bey merhûmun 'İlm-i Hilâf adlı eserinde bulmak mümkündür. İstanbul H. 1330ŞM. 1912, c. I, ks. I, s. 216 vdd.

Mâtüridiyye ve Eş'ariyye imâmlarının karşılıklı ihtilâfa düştükleri başlıca 'Aķâid meseleleri şunlardır :

1. Zât-Vücûd :
M — Zât, vücûdün 'aynidir.
E — Zât, vücûdü muktazîdir.
2. Vücûb :
M — 'Ademî, i'tibârî olmadığı gibi zâta munzam da değildir.
E — Bir emr-i i'tibârîdir; hâricde vücûdü yoktur.
3. Vücûd :
M — Vâcibü'l-Vücûd'un zâtına munzam değildir.
E — Munzamdır.
4. Baķâ :
M — Vücûd-i müstemirdir; vücûda munzam değildir. (Eş'ariyye meşâyihinden bazıları da bu kanâ'attedir.)
E — Vücûda munzam bir sıfat-i vücûdiyyedir.
5. Kıudret :
M — Allâh'ın sıfat-i ezeliyyesidir.
E — Ta'allûku ânında makdûrâta müessir bir sıfattır.
6. İrâde :
M — Rizâ ve mahabbeti gerektirmez.
E — Rizâ gibi mahabbet de irâde demektir.
7. Sem' ve Başar :
M — Sem' sıfatı işitilen; Başar sıfatı görülen bir şeyin mevcûdiyyetine mütevakıftır.
E — İşitilen olmasa da Sem', görülen olmasa da Başar sıfatları mevcûddur.
8. Kelâm :
M — Kıur'ân-i Kerîm, kavî keyfiyyeti olmaksızın Allâh kelâmıdır.
E — Kelâm-i ilâhî (vahdet-i şahsiyye veya vahdet-i nev'îyye ile) emr-i vâhiddir.
9. Kelâm-i nefîsî :
M — İşitilmez.
E — İşitilebilir.
10. Tekvîn :
M — Allâh'ın ezeli sıfatıdır.
E — Değildir; bir emr-i i'tibârîdir.
11. Tekevvün-i eşyâ :
M — Eşyânın varlığı, "Kün!" emrine değil, tekvînlerine müte'allıktır.
E — Hâķķ'ın ezeli kelâmına müte'allıktır.
12. İsm (Ad) :
M — İsm, mefhûm olarak değil, hâric olarak müsemmânın 'aynidir.
E — İsm-in medlûlü, zâtın tâ kendisidir.
13. Kıazâ ve kıader :
M — Kıader, her şeyin Hâķķ tarafından ezelen güzellik —çirkinlik, yararlık— yaramazlık yönünden sınırlanmasıdır. Kıazâ ise ahkâmın inzimâmı ile fi'lden ibârettir.
E — Kıazâ, bir tertîb-i hâşş üzere mevcûdâtın nizâmı için Allâh'ın gerekli ezeli irâdesidir. Kıaderse o irâdenin vakt-i mahsûslarında eşyâya te'allûkünden ibârettir.
14. Müteşâbihât :

- M — Allâh'a, aslı ma'ûm, vasfı mechûl el ve yüz isbâtı mümkündür. Vasfını idrâktan âciz olmak, aslı ibtâl etmeyi icâb ettirmez.
- E — El ve yüz, zâhirî mânâlarından, ya'ni el kudretten, yüz vücûddan, göz basardan, istivâ istilâdan, iki el kudret ve nüzûlden, ihsân ve 'atâdan mecâzdir.
15. Tevfîk :
M — Teysîr ve nusretten ibârettir.
E — Tâ'at için kudret halketmedir.
16. Mâ-lâ-yu'tâk teklîf :
M — Allâh'tan gelmez.
E — Câizdir.
17. Ef'âl-i ilâhiyenin hikmeti :
M — Ef'âl-i ilâhiyyeye lüzûm yoluyla bir hikmet terettüb eder.
E — Bu hikmet lüzûma değil, cevâza mübtenîdir.
18. Hikmet sıfat-i ezeliyye midir? :
M — İtkân ve ihkâm-i 'amel ma'nâsında hikmet, Allâh'ın ezeli sıfatıdır.
E — Değildir.
19. Va'd—Va'id :
M — Va'din tahallüfû gibi va'idin tahallüfû de mümteni'dir.
E — 'İkâb, 'adldir; 'âşi onunla ürkütülür.
20. Fi'l-i ilâhiye çirkinlik izâfesi :
M — Fi'l çirkin olsa bile Allâh çirkin iş işlemez.
E — Allâh'ın fi'leri çirkinlikle tavsif olunamaz.
21. Kâfirlikten 'afv, 'aqlen câiz midir? :
M — Değildir.
E — Câizdir.
22. Güzellik—Çirkinlik (Husn—Kubh) :
M — 'Aql, ba'zi şeylerin güzelliğini, ba'zi şeylerin de çirkinliğini idrâk eder.
E — Ma'nâlar dışında 'aql, bir şeyin güzelliğini kavrayamaz.
23. 'Aqlen vücûb-i îmân :
M — İnsanlara resûl gönderilmemiş olsaydı bile, Allâh'ın varlığını, birliğini, hayât, 'ilm, kudret... gibi sıfatlarını, kendi 'aqllarıyla idrâk etmeleri gerekirdi.
E — Gerekezdî.
24. Haqîkat-i îmân :
M — Îmânın şartı lisânen ikrâr, kalben tasdîktir.
E — Kalbî tasdîk kâfidir.
25. Îmân artar, eksilir mi? :
M — Ne artar, ne eksilir.
E — Artar da, eksilir de!
26. Muqallidin îmânı :
M — Saâhidir.
E — Değildir; bilgi de lâzımdır.
27. Nakli deliller kaç' ifâde eder mi? :
M — Ba'zileri kaç' ve cezm ifâde eder.
E — Kaç' ve yakîn ifâde etmez; ancak zann bildirir.
28. Îmân maahlûk mudur? :

- M — Değildir.
E — Maḥlûktur.
29. İmân ve İslâm :
M — İki birdir.
E — Ayı ayrı şeylerdir.
30. Son nefeste îmâna i'tibâr :
M — Son deminde kâfir olsa bile îmân üzere olan, hâlde mü'mindir; son deminde îmâna gelse bile kâfirlik üzere olan, hâlde kâfirdir.
E — Hâlde kâfir olsa bile son nefesini mü'min olarak veren mü'mindir; hâlde mü'min olsa bile son nefesini kâfir olarak veren kâfirdir.
31. Sa'âdet-Şakâvet tebeddül eder mi? :
M — Sa'id şakî, şakî de sa'id olur.
E — Olmaz.
32. İmânda istisnâ :
M — Allâh isterse mü'minim, denilemez.
E — Denilebilir.
33. Resûller ve nebîler, intikâllerinden sonra ḥaḳîqaten mi, ḥükmen mi resûl ve nebîdirler? :
M — Ḥaḳîqaten.
E — Ḥükmen.
34. Erkeklik nübüvvet şartı mıdır? :
M — Şartıdır.
E — Değildir. Meryem, Âsiye, Sâre, Hâcer, Ḥavvâ... gibi, kadınlardan da peygamber gelmiştir.
35. Beşer-Melek afdaliyeti :
M — İnsân peygamberleri meleklerinkinden, meleklerin peygamberleri 'umûmiyyetle insanlardan, 'umûmiyyetle taḳvâ ehli insânlar, ḥavâşş hâric olmak üzere, 'umûmiyyetle meleklerden afdaldirler.
E — İnsân peygamberleri meleklerden, melekler —enbiyâ' hâric olmak üzere— insânlardan, meleklerin 'avâm kısmı, insânların 'avâm kısmından afdaldirler.
36. Ḥaḳîkî kudret, zıddeyne (iki zıdda) elverişli olur mu? :
M — Olur.
E — Olmaz.
37. Kulun kudreti :
M — Fi'lin aḫl Allâh'ın kudret ve tekvîniyle; o fi'lin tâ'at veya ma'siyete inkılâbı kulun kudretiyledir.
E — Kulların fi'leri ancak, Allâh'ın kudretiyle vuḳû'a gelir; kudretlerinin fi'lerde te'siri yoktur.
38. İḳâ' :
M — Ma'dûm-i maḥz değil, hâl adı verilen lâ-mevcûd ve lâ-ma'dûm umûr-dandır.
E — Ma'dûm-i maḥzdır.
39. Ḥabṭ-i a'mâl :
M — Mü'minken irtidâd edenin, tekrâr îmâna gelmesi hâlinde ilk mü'minlik devrine 'âid 'amelleri geri dönmez.
E — Döner.

40. Küffâr farzları, vâcibleri terketmenin 'ukûbâtına uğrarlar mı? :

M — Kâfirler âhirette, kâfirlik 'ukûbetinden başka bir de 'ibâdetleri terkten dolayı 'azâba uğramazlar.

E — Kâfirliklerinin cezâsını gördükten başka ayrıca 'ibâdetleri terkten dolayı da 'ukûbete uğrarlar.

Başlıca mes'eleler, hemen hemen bunlardır. Maamâfih, teferruât kabîlinden ba'zı husûsları da bunlara ilâve edebiliriz :

1) Bütün Hanefiyye imâmları ve Eş'ariyye imâmlarının çoğu, şemm (koklamak), zevk (tadmak), lems (dokunmak) Cenâb-i Haqq için sıfat-i zâide değil, 'ilmden bir nev'dir, derler. Hâlbuki İmâm Ebû-Bekr-i Bâkîllânî ve ona tâbi olan Eş'ariyye zümresi, mezkûr idrâkâtın 'ilmin gayri sıfât-i ilâhiyyeden olduğuna kâildirler.

2) Eimme-i Hanefiyyeye göre mümâşelet, sıfât-i nefsiyyede iştirâkten ibârettir. Eş'ariyye ise mümâşeletin bütün vaşflarda sübût bulacağını kabul ederler.

3) Birinciler, ye's hâlinde tevbeyi makbûl, imânı gayr-i makbûl sayarlar. İkincilerse o hâldeki imân gibi tevbeyi de makbûl saymazlar.

***

Bütün bunlar, uzun ve uzak bir mâzînin ilmî hakâyikidir. Özler ve sözler değişmemiştir. Zemân ve mekân tebeddül ve tahavvülünün özde husûle getireceği hiçbir tagayyür yoktur. İslâm ve imân, zemân ve mekân üstündedir. Mahziyyet-i Kur'âniyye Ezel'den Ebed'e kadardır. Bu mahziyyet için réforme bahis mevzûu değildir. Déformé olmıyan bir şey için réformé'lik düşünülemez Lâkin, 'Aşkâide müteâllik sözlerin 7-8 asırlık fikrî-beşerî tekâmüle muvâzî bir sûrette incelemeye tâbi tutulması, bilhâssa İzâfiyyet teorisinin, atomla ilgili bilgilerin ışığı altında mes'eleleri yeni bir izâha kavuşturmak, mütehasıs İslâm mütefekkirleri için bir vazîfedir. İsmâîl Hakkı İzmirli'nin *Yeni 'İlm-i Kelâm'*²⁶ bu husûsta atılmış ilk adımlardan biri olmakla beraber daha şümüllü te'lifâta ihtiyâc vardır. İslâm dîni'nin ve İslâmî imânın müsbet ilm imtihânından hiç bir korkusu yoktur.

— ان الدين عند الله الاسلام —

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

A' : *el-A'lâm*, Hayrû'd-Dînî 'z-Zerkelî, c. I, II, III, Matba'atü'l-'Arabiyye, Mısr 1345/1927—1347/1928, 1188, s.

'Ak : *el-'Aşkâidü'n-Nesefiyye*, 'Umer b. Muhammedî'n-Nesefî, metin ve şerhlerinin muhtelif baskıları. Biz, daha çok, 8. notta bahsi geçen şerhinden istifâde ettik. A'da (c. II, s. 721) 'Ak'nin kaydı yoktur.

AŞ : *Kasîde-i Lâmiyye*'nin Anonim Şerhi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhânesi, yazma eserler kısmı, Fevzi Arıncı kitapları, alınış tarihi: 14/V/1952. Mecmûanın eb'âdı : 33×11 sm.; kâğıdı : âdî Venedik; cildi : âdî mukavva; verak sayısı : 56. (1b-34b : *Gülşen-i Esrâr*, Şâhidî-i Mevlevî; 35a-38a : boş; 38b-56a : Anonim *Şerhu Bed'i'l-Emâlî*. 65 beyti muhtevî); hattı : neşh kırması; hattâtı : Mechûl; tarihi : belli değilse de H. XII./M. XVIII. asırda yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

²⁶ İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, mülga Dâr-ül-Fünûn İlahiyyat Fakültesi neşriyyatından No. 1, İstanbul H. 1343ŞR. 1340ŞM. 1924.

- Ed* : *Kitâbu 'İlmi 'l-Edeb*, el-Cüz'ü 'l-evvel fi *'İlmi 'l-İnşâ'i ve 'l-'Aruz*, L. Şeyho 'l-Yasû 'î, Beyrût (târihsiz) 1935 le 1940 arasında intişâr etmiştir. Kat'î târihini tesbît edemedim. Arab Edebiyatına dâir yazılmış en mükemmel eserlerdendir. (Müellifi bir Katolik-Arab papastır; daha başka eserleri de vardır).
- GAL* : C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, B I, 1943; II, 1949 (ikinci tab'ı), Leiden, Brill neşri. (Bazı zühûllerden sarfınazar edilirse Arab diliyle yazılmış müellefat hakkında en sağlam malûmatı bu eserden elde etmek mümkündür).
- GAL, Sp* : *GAL* maddesinde bahis mevzuu edilen eserin süplemanıdır. B I, 1937; II, 1938; III, 1942; Leiden, Brill neşri. Bu üç cilt, iki esas cildin eksiklerini tamamlamakta, yanlışlarını düzeltmektedir).
- KZ*: Kâtib Çelebi, *Keşfü 'z-Zunûn 'an-Esâmi 'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, Şerefüddîn Yaltkaya — Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, I. cild, İstanbul 1941; II. cild, İstanbul 1943.
- KZz*: (*Keşfü 'z-Zunûn zeyli*—) *İzâhu 'l-Meknûn fi-'z-zeyli 'alâ-Keşfi 'z-Zunûn 'an-Esâmi 'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, Bağdâdlı İsmâîl Paşa, I. cild, Şerefüddîn Yaltkaya — Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, İstanbul 1945; II. cild, Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, İstanbul 1947.
- Mc* : Yazma Mecmûa. (7. nota bkz.).
- Mm* : *Mu'cemü 'l-Maţbû'âti 'l-'Arabîyyeti 'l-Mu'arreb*e, Yûsuf E. Serkis, Maţba'atü Serkis, Mısr 1346/1928, c. I ve II, s. 5+2024+152+18.
- MT* : *Lâmîyye-i Kelâmîyye*'nin matbû manzûm tercemesi, *Kasîde-i Emâlî Terceme-i Manzûmesi*, Hâfız Refi', Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1302 § 1884, 36 s.
- NF* : 10. nota bakınız.
- TA* : *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Seyyid Şerîf-i Cürçânî, Flügel neşri, İstanbul ve Mısr neşirleri.